

Benediktas XVI

Kalba Bundestage

Berlynas,
2011 m. rugsėjo 22 d.

Didžiai gerbiamas Pone Federacijos Prezidente!
Pone Bundestago Prezidente!
Ponia Federaline Kanclere!
Ponia Bundesrato Prezidente!
Ponios ir Ponai Deputatai!

Man garbė ir džiaugsmas kalbėti šiuose iškiluose rūmuose – kreiptis į mano tėvynės, Vokietijos, parlamentą, demokratiškai išrinktą tautos atstovybę, čia susirenkančią darbuotis Vokietijos Federacinės Respublikos gerovės labui. Ponui Bundestago Prezidentui norėčiau padėkoti už kvietimą pasakyti čia kalbą, lygiai kaip ir už draugiškus sveikinimo ir įvertinimo žodžius, kuriais jis mane sutiko. Šią valandą kreipiuosi į Jus, gerbiamos Ponios ir gerbiami Ponai, žinoma, ir kaip tėvynainis, visą gyvenimą neužmiršęs savo kilmės ir neabejingai sekantis, kaip klojasi tėvynei Vokietijai. Tačiau pasakyti kalbos pakviestas buvau kaip popiežius, kaip Romos vyskupas, kuriam tenka aukščiausia atsakomybė už katalikišką krikščioniją. Taip Jūs pripažįstate vaidmenį, kurį Šventasis Sostas kaip partneris atlieka tautų ir valstybių bendrijoje. Vadovaudamasis šia savo tarptautine atsakomybe, norėčiau pateikti Jums keletą minčių apie laisvos teisinės valstybės pagrindus.

Savo svarstymus apie teisės pagrindus leiskite pradėti nedidele istorija iš Šventojo Rašto. Pirmojoje Karalių knygoje pasakojama, kad Dievas žengiančiam į sostą jaunajam karaliui Saliamonui leido prašyti, ko nori. Ko prašys jaunas valdovas tą akimirka? Sėkmės, turto, ilgo gyvenimo, priešų sunaikinimo? Jis neprašo nė vieno iš šių dalykų. Saliamonas prašo: „Suteik savo tarnui imlią širdį, kad galėtų valdyti savo tautą ir suprastų, kas gera ir kas pikta“ (1 Kar 3, 9). Šiuo Biblijos pasakojimu norima pasakyti, kas galiausiai turėtų rūpėti politikui. Jo svarbiausias matas ir jo kaip politiko darbo pagrindas neturėtų būti sėkmė ir juolab materialinė nauda. Politika privalo dėti pastangas dėl teisingumo ir per tai kurti pamatines prielaidas taikai. Politikas, žinoma, sieks sėkmės, be kurios apskritai neturės politinės veiklos galimybės. Tačiau sėkmė svarba nusileidžia teisingumo matui, pasiryžimui įgyvendinti teisę ir teisės supratimui. Sėkmė taip pat gali būti pagunda ir per tai atverti kelią teisės klastojimui, teisingumo griovimui. „Atimk teisę – ir tada valstybė bus ne kas kita, kaip didelė plėšikų gauja“, – kartą yra pasakęs šventasis Augustinas (1). Mes, vokiečiai, iš savo patirties žinome, kad tai nėra tušti žodžiai. Mes išgyvenome tai, kad galia buvo atsieta nuo teisės, kad galia stoji prieš teisę, trypė teisę, o valstybė virto teisės griovimo įrankiu – labai gerai organizuota plėšikų gauja, galėjusia kelti grėsmę visam pasauliui ir nuvesti jį ant bedugnės krašto. Tarnauti teisei ir gintis nuo neteisės buvo ir yra pagrindinė politiko užduotis. Istorinę valandą, kai žmogui atiteko ligi tol neįsivaizduojama galia, ši užduotis kaip niekada svarbi. Žmogus gali sugriauti pasaulį. Gali manipuliuoti pats savimi. Gali, taip sakant, gaminti žmones ir žmones atskirti nuo žmogiškosios būties. Kaip pažįstame, kas yra teisinga? Kaip galime skirti, kas gera ir kas bloga, kas tikrai teisinga ir kas atrodo teisinga? Saliamono prašymas tebėra esminis klausimas ir mūsų dienų politikams bei politikai.

Didžiumai teisiškai reguliuotinių dalykų dauguma gali būti pakankamas kriterijus. Tačiau pamatiniams teisės klausimams, kur kalbama apie žmogaus ir žmonijos kilmumą, daugumos principo akivaizdžiai neužtenka: teisėkūroje kiekvienas atsakingas asmuo turi pats ieškoti kriterijų, kuriais vadovautųsi. III a. didysis teologas Origenas taip pagrindė krikščionių priešinimąsi tam tikroms galiojančioms teisinėms santvarkoms: „Jei kas nors atsidurtų tarp skitų, kurių įstatymai prieštarauja Dievo įstatymui, ir būtų priverstas tarp jų gyventi... tai pasielgtų labai teisingai, jei tiesos įstatymo, prieštaraujančio skitų įstatymams, vardu su bendraminčiais steigtų susivienijimus, nepaisydamas galiojančių nuostatų...“ (2).

Įkvėpti tokio įsitikinimo, pasipriešinimo kovotojai grūmėsi su nacių režimu bei kitais totalitariniais režimais ir taip pasitarnavo teisei bei visai žmonijai. Šiems žmonėms buvo neginčijamai akivaizdu, kad galiojanti teisė iš tikrųjų yra neteisė. Tačiau priimančiam sprendimui demokratijos politikui klausimas, kas atitinka tiesos įstatymą, kas iš tiesų teisinga ir gali tapti įstatymu, nėra toks aiškus. Tai, kas antropologinių klausimų atžvilgiu yra teisinga ir galėtų tapti galiojančia teise, jokiu būdu nėra tiesiog akivaizdu. Į klausimą, kaip pažinti tai, kas tikrai teisinga, idant būtų galima tarnauti teisingumui leidžiant įstatymus, niekada nebuvo paprasta atsakyti, o šiandien, taip išsiplėtojus pažinimui ir gebėjimui, jis tapo daugkart sunkesnis.

Kaip pažįstama tai, kas teisinga? Istorijoje teisės nuostatai kone visada būdavo grindžiami religija: kas tarp žmonių teisinga, nusprendžiama žvelgiant į dievybę. Priešingai negu kitos didžiosios religijos, krikščionybė valstybei ir visuomenei niekada nepateikė apreiškotos teisės, iš Apreiškimo kylančios teisinės tvarkos. Vietoj to kaip tikruosius teisės šaltinius ji nurodė prigimtį ir protą – objektyvaus ir subjektyvaus proto dermę, suponu-

o šiuo Biblijos pasakojimu norima pasakyti, kas galiausiai turėtų rūpėti politikui. Jo svarbiausias matas ir jo kaip politiko darbo pagrindas neturėtų būti sėkmė ir juolab materialinė nauda. Politika privalo dėti pastangas dėl teisingumo ir per tai kurti pamatines prielaidas taikai. Politikas, žinoma, sieks sėkmės, be kurios apskritai neturės politinės veiklos galimybės. Tačiau sėkmė svarba nusileidžia teisingumo matui, pasiryžimui įgyvendinti teisę ir teisės supratimui. Sėkmė taip pat gali būti pagunda ir per tai atverti kelią teisės klastojimui, teisingumo griovimui. „Atimk teisę – ir tada valstybė bus ne kas kita, kaip didelė plėšikų gauja“, – kartą yra pasakęs šventasis Augustinas (1). Mes, vokiečiai, iš savo patirties žinome, kad tai nėra tušti žodžiai. Mes išgyvenome tai, kad galia buvo atsieta nuo teisės, kad galia stoji prieš teisę, trypė teisę, o valstybė virto teisės griovimo įrankiu – labai gerai organizuota plėšikų gauja, galėjusia kelti grėsmę visam pasauliui ir nuvesti jį ant bedugnės krašto. Tarnauti teisei ir gintis nuo neteisės buvo ir yra pagrindinė politiko užduotis. Istorinę valandą, kai žmogui atiteko ligi tol neįsivaizduojama galia, ši užduotis kaip niekada svarbi. Žmogus gali sugriauti pasaulį. Gali manipuliuoti pats savimi. Gali, taip sakant, gaminti žmones ir žmones atskirti nuo žmogiškosios būties. Kaip pažįstame, kas yra teisinga? Kaip galime skirti, kas gera ir kas bloga, kas tikrai teisinga ir kas atrodo teisinga? Saliamono prašymas tebėra esminis klausimas ir mūsų dienų politikams bei politikai.

jančią, žinoma, tai, kad abiejų plotmių pagrindas yra kūrybinis Dievo protas. Tad krikščionių teologai prisidėjo prie filosofinio ir juridinio sąjūdžio, atsiradusio II a. prieš Kristų. II ikikrikščioniškojo šimtmečio pirmojoje pusėje stoikų filosofų išrutuliota socialinė prigimtinė teisė susitiko su atsakingais Romos teisės mokytojais (3). Iš šio sąlyčio gimė Vakarų teisės kultūra, turėjusi ir turinti esminę reikšmę žmonijos teisinei kultūrai. Iš tokios teisės ir filosofijos ikikrikščioniškos sąsajos kelias per krikščioniškuosius viduramžius veda į teisės plėtotę Apšvietos laikotarpiu ir iki pat Žmogaus teisių deklaracijos bei mūsų vokiškojo pagrindinio įstatymo, kuriuo mūsų tauta 1949 m. išpažino „nepažeidžiamas ir neatimamas teises kaip bet kurios žmonių bendruomenės, taikos ir teisingumo pasaulyje pagrindą“.

Teisės ir humaniškumo plėtrai esminę reikšmę turėjo tai, kad krikščionių teologai, atmesdami politeizmo reikalautą religinę teisę, stojo filosofijos pusėn, paskelbė, jog visiems galiojantis teisės šaltinis yra tarpusavyje susiję protas ir prigimtis. Tokį žingsnį Paulius jau yra žengęs Laiške romiečiams, sakydamas: „Kai jokio įstatymo neturintys pagonyš iš prigimties vykdo įstatymo reikalavimus, tada jie <...> yra patys sau įstatymas. Jie įrodo, kad įstatymo reikalavimai įrašyti jų širdyse, ir tai liudija jų sąžinė...“ (Rom 2, 14 ir t.). Čia išnyra dvi pagrindinės sąvokos – prigimtis ir sąžinė, kuri yra ne kas kita, kaip Saliamono imli širdis, būties kalbai atsivėręs protas. Apšvietos, Žmogaus teisių deklaracijos po Antrojo pasaulinio karo ir mūsų pagrindinio įstatymo sukūrimo laikotarpiu įstatymų leidimo pagrindų klausimas atrodė išaiškintas, o per pastarąją pusę amžiaus padėtis dramatiškai pakito. Prigimtinės teisės idėja šiandien laikoma ypatingu katalikų mokymu, kurio už katalikiškosios erdvės ribų neverta aptarinėti, todėl šiandien beveik gėdijamasi apskritai apie tai užsiminti. Glaustai norėčiau paaiškinti, kaip tokia padėtis atsirado. Pirmiausia esmingai svarbi yra ištara, kad tarp būties ir privalėjimo žioji neįveikiama bedugnė. Iš būties negali išplaukti privalėjimas, nes tai yra dvi visiškai skirtingos plotmės. To priežastis – šiandien kone visuotinai pripažįstama pozityvistinė gamtos samprata. Jei gamta – tariant H. Kelseno žodžiais – laikoma „priežasties ir padarinio ryšiu vienas su kitu susaistytų būties faktų agregatu“, tai iš jos išties negali kilti koks nors etinis nurodymas (4). Pozityvistinė gamtos sąvoka, suprantanti gamtą vien funkciškai, lygiai taip, kaip ją pažįsta gamtamokslis, negali nutiesti tilto į etosą ir teisę, mat vėlgi reikalauja tik funkcinių atsakymų. Tas pat pasakytina apie pozityvistinę, daugelio vienintele moksliska laikomą proto sampratą. Ko neįmanoma verifikuoti ar falsifikuoti, tas nepriklauso proto sričiai griežtąja prasme. Todėl etosas ir religija priskirtini subjektyviai erdvei ir iškrenta iš proto srities griežtąja šio žodžio prasme. Kur viešpatauja vien pozityvistinis

protas – o taip dažniausiai yra mūsų viešojoje sąmonėje, – ten negalioja klasikiniai etoso ir teisės pažinimo šaltiniai. Tai dramatiška padėtis, ji turi rūpėti visiems ir būti viešai aptariama, – tam primygtinai pakviesti ir yra pagrindinis šios kalbos tikslas.

Pozityvistinė gamtos ir proto samprata, visa pozityvistinė pasaulėžiūra yra svarbi žmogaus pažinimo ir gebėjimo dalis, kurios jokių būdu nevalia atsisakyti. Bet kaip visuma tai nėra kultūra, atitinkanti žmogaus būtį visu jos platumu ir tai būčiai pakankama. Pozityvistinis protas, laikantis save vienintele pakankama kultūra ir visą kitą kultūrinę tikrovę ištremiantis į subkultūros lygmenį, sumenkina žmogų, negana to, kelia grėsmę jo žmogiškumui. Sakau tai, kaip tik turėdamas prieš akis Europą, kur platūs sluoksniai mėgina tik pozityvistinę pripažinti bendra kultūra ir bendru teisėkūros pagrindu, visas kitas mūsų kultūros išvalgas ir vertybes išvartydami į subkultūros lygmenį. Todėl Europa kitų pasaulio kultūrų atžvilgiu nustumiama į bekultūriškumo būklę ir sykiu kurstomi ekstremistiniai bei radikalūs sąjūdžiai. Išskirtiniu save skelbiantis pozityvistinis protas, nepajėgiantis nieko daugiau suvokti, išskyrus funkcionalumą, primena belangius betoninius statinius, kuriuose klimatą ir šviesą susikuriame patys, nei vieno, nei kito nebetrokšdami gauti iš plataus Dievo pasaulio. Ir kartu negalime nuo savęs nuslėpti, kad šiame pačiu pasidirbintame pasaulyje tylomis semiamės iš Dievo atsargų, kurias perdirbame į savo gaminius. Būtina vėl atlapoti langus, vėl išvysti pasaulio platybę, dangų ir žemę ir išmokti visa tuo tinkamai naudotis.

Bet kaip tai padaryti? Kaip surasti kelią į platybę, visumą? Kaip protui iš naujo susigrąžinti savo didybę nenuslystant į iracionalybę? Kaip vėl galėtų atsiskleisti gamtos tikroji giluma, jos reikalavimai ir nurodymai? Priminsiu vieną nesenos politinės istorijos raidą, vildamasis, jog nebūsiu klaidingai suprastas ir nesukelsiu pernelyg vienašališkos polemikos. Sakyčiau, kad ekologinio sąjūdžio Vokietijos politikoje nuo aštuntojo dešimtmečio pasirodymas, nors ir neatlapojo langų, vis dėlto buvo ir yra šauksmas įkvėpti šviežio oro. To šauksmo nevalia nuleisti negirdom ar nustumti į šalį, nors jame glūdi per daug to, kas iracionalu. Jauni žmonės suvokė, kad mūsų elgesyje su aplinka yra kažkas negera. Kad materija yra ne tik medžiaga mums daryti iš jos, ką norime, bet kad Žemė savaip irgi ori ir privalome paisyti jos nurodymų. Tikriausiai aišku, aš čia nevarau propagandos tam tikros politinės partijos naudai – jokių būdu. Kai mūsų elgesys su tikrove kažkuo netikęs, visi turime rimtai viską apgalvoti ir nė vienas negalime išvengti klausimo, kokie mūsų kultūros pagrindai. Leiskite man dar akimirką likti prie šios temos. Ekologijos reikšmė šiandien neginčijama.

Visiems būtina išsiklausyti į gamtos kalbą ir atitinkamai atsakyti. Bet aš primygtinai norėčiau paliesti vieną aspektą, kaip ir anksčiau – taip man atrodo – pasiliekančią už borto: egzistuoja ir žmogaus ekologija. Žmogus irgi turi prigimtį, kurios turi paisyti ir kuria negali manipuliuoti, kaip nori. Žmogus yra ne tik save kurianti laisvė. Žmogus savęs nesukuria. Jis yra dvasia ir valia, bet taip pat yra prigimtis, o žmogaus valia būna teisinga tik tada, kai jis paiso prigimties, girdi ją ir save priima kaip tokį, koks yra ir kokio jis savęs nesukūrė. Būtent taip, ir tik taip, įgyvendinama tikroji žmogaus laisvė.

Grižkime prie pagrindinių gamtos ir proto sąvokų, nuo kurių pradėjome. Didysis teisinio pozityvizmo teoretikas Kelsenas, sulaukęs 84 metų, 1965-aisiais atsisakė būties ir privalėjimo dualizmo. (Mane guodžia, kad turint 84 metus, akivaizdu, dar galima protingai mąstyti.) Iki tol jis teigė, jog normos gali kilti tik iš valios. Vadinausi, gamtoje normos galinčios glūdėti – priduria jis – tik tada, kai kokia nors valia šias normas yra į ją įdėjusi. Tai vėlgi – teigia jis – suponuotą Dievą Kūrėją, kurio valia kartu išsiliejo į gamtą. „Diskutuoti, ar toks tikėjimas teisingas, visiškai beprasmiška“, – atkreipia dėmesį jis (5). Tikrai? – norėčiau paklausti. Ar tikrai beprasmiška apmąstyti, ar objektyvus protas, kuris rodosi gamtoje, nesuponuoja kūrybinio proto, *Creator Spiritus*?

Čia mums į pagalbą turėtų ateiti kultūrinis Europos paveldas. Iš įsitikinimo, kad yra Dievas Kūrėjas, buvo išrutuliuota žmogaus teisių idėja, visų žmonių lygybės teisės požiūriu idėja, kiekvieno žmogaus žmogiškojo kilnumo neliečiamumo suvokimas ir žinojimas, kad žmonės atsakingi už savo veiksmus. Šios proto išvalgos sudaro mūsų kultūrinę atmintį. Ją ignoruoti ar laikyti vien praeitimi reikštų nurėžti dalį mūsų visos kultūros ir suardyti jos vientisą visybę. Europos kultūra radosi iš Jeruzalės, Atėnų ir Romos susitikimo – iš Izraelio tikėjimo į Dievą, graikų filosofinio proto ir Romos teisinio mąstymo susitikimo. Šis trilypis susitikimas sudaro vidinę Europos tapatybę. Suvokdama žmogaus atsakomybę Dievui ir pripažindama neliečiamą žmogaus, kiekvieno žmogaus, kilnumą, Europos kultūra nustatė teisės matus, kuriuos apginti yra mūsų šios istorinės valandos užduotis.

Jaunajam karaliui Saliamonui, perimant tarnybą, buvo leista paprašyti, ko jis nori. Kaip būtų, jei mums, šiandieniams įstatymų leidėjams, būtų leista paprašyti? Ko prašytume? Manau ir šiandien negalėtume trokšti nieko kita, kaip tik imlios širdies – gebėjimo skirti, kas gera ir kas bloga, ir taip steigti tikrąją teisę, tarnauti teisingumui ir taikai. Dėkoju Jums už dėmesį!

Nuorodos

- (1) *De civitate Dei*, IV, 4, 1.
- (2) *Contra Celsum* GCS Orig. 428 (Koetschau); plg. A. Fürst. *Monotheismus und Monarchie. Zum Zusammenhang von Heil und Herrschaft in der Antike*. In: *Theol. Phil.* 81 (2006), 321–338; citata p. 336; taip pat plg. J. Ratzinger. *Die Einheit der Nationen. Eine Vision der Kirchenväter*. Salzburg – München 1971, 60.
- (3) Plg. W. Waldstein. *Ins Herz geschrieben. Das Naturrecht als Fundament einer menschlichen Gesellschaft*. Augsburg 2010, 11 ff.; 31–61.
- (4) Waldstein, *op. cit.*, 15–21.
- (5) Cituojama pagal Waldstein, *op. cit.*, 19.